

Inflatie en winst

Dr. J. Ch. Caanen

1 Inleiding

In dit artikel worden enkele methoden gepresenteerd die gebruikt kunnen worden indien men bij de bepaling van de winst rekening wil houden met inflatie. De nadruk komt te liggen op de fiscale winstbepaling, maar de methoden zijn ook geschikt voor de berekening van de commerciële winst.

Paragraaf 2 bevat een beknopt historisch overzicht van de relatie tussen inflatie en de fiscale en bedrijfseconomische winstbepaling.

In paragraaf 3 wordt ingegaan op de relatie tussen de bedrijfseconomische en fiscale winstbepaling.

In paragraaf 4 wordt de belangrijke driedeling uitgewerkt, die zowel in de bedrijfseconomie als het belastingrecht ingang heeft gevonden, namelijk nominalisme, realisme en substantialisme. In deze paragraaf zal ik argumenten aandragen waarom naar mijn opvatting voor het realisme gekozen dient te worden.

In paragraaf 5 worden drie op het realisme gebaseerde alternatieve stelsels gepresenteerd, die verschillen in de wijze waarop rekening wordt gehouden met de financieringswinst.

Aan de hand van een voorbeeld zal ik in paragraaf 6 de werking van de alternatieve stelsels bij verschillende typen inflatieverloop demonstreren. De voor- en nadelen van de drie stelsels worden tegen elkaar afgewogen.

In paragraaf 7 presenteer ik twee door mij ontwikkelde varianten op de stelsels uit paragraaf 5, waardoor in paragraaf 6 gesignaleerde nadelen overvaren worden.

Dit artikel wordt afgerond met conclusies in paragraaf 8.

2 Historisch overzicht

Uit gegevens van het CBS blijkt dat de inflatie over de periode augustus 1991-juli 1992 4,3% heeft bedragen.¹

De belangstelling van wetenschappers voor het verschijnsel inflatie in het algemeen en voor inflatieneutrale belastingheffing in het bijzonder, blijkt gelijke tred te houden met de hoogte van de inflatie.²

2.1 De bedrijfseconomie

In de internationale bedrijfseconomische literatuur wordt het rekening houden met inflatie in de jaarrekening aangeduid met 'inflation accounting'. De gierende inflatie die tot 1924 Duitsland teisterde, bracht de bedrijfseconoom Schmalenbach (1919) ertoe een systeem van winstbepaling te ontwikkelen dat aangemerkt kan worden als de voorloper van de systemen van algemene koopkrachtcorrectie of geldwaardecorrectiemethoden.³ Deze stelsels hebben gemeen dat gecorrigeerd wordt voor waardefluctuaties van het geld aan de hand van één prijsindexcijfer, dat van de particuliere consumptie. Deze aanpak kan kort aangeduid worden met de term *realisme*.

In dezelfde periode ontwikkelde een andere Duitser (Schmidt, 1929) het vervangingswaardesysteem. Uit dit concept kwam een verzameling van actuelewaardesystemen voort.⁴ Deze aanpak wordt aangeduid met de term *substantialisme*. Beide groepen stelsels vormen alternatieven voor het gulden-is-gulden-stelsel (het *nominalisme*). In een dergelijk stelsel wordt in het geheel geen rekening gehouden met de waardeschommelingen van het geld. In de drie systemen worden verschillende instandhoudingseisen gehanteerd: het nominalisme is gericht op de handhaving van het in guldens uitgedrukte ondernemingsvermogen, het realisme op handhaving van de algemene koopkracht van het in de onderneming gestoken eigen vermogen en het substantialisme op handhaving van het goederenkapitaal. Na WO II ontstond hernieuwde belangstelling voor 'inflation accounting', ook in Nederland. Vlak voor en

Dr. J.Ch. Caanen is universitair docent belastingrecht aan het Fiscaal Instituut Tilburg. Daarnaast is hij adviseur bij Moret, Ernst en Young te Eindhoven.

na de oorlog verdedigde Bakker (1947) een systeem van winstbepaling dat beschouwd kan worden als een toepassing van het realisme. Zijn ideeën vonden echter weinig weerklank. De discussie kwam pas weer goed op gang met Mey (1948), Pruyt (1954), Van Straaten (1957), Kreiken (1957), Van der Schroeff (1974) en Burgert (1967, 1976). Bij deze auteurs zien we zowel voorkeur voor het realisme of het substantialisme als voor een combinatie van beide.

Alles overziende kunnen we stellen dat in de jaren zestig en zeventig, zowel nationaal als internationaal, de bedrijfseconomen het er alleen over eens zijn, dat louter nominalisme in tijden met inflatie onaanvaardbaar is; echter over de wijze waarop 'inflation accounting' dient te worden bedreven, verschilt men van mening. Rond 1960 bestaat er een sterke voorkeur voor het substantialisme, toegespitst op de theorie van de vervangingswaarde.

Op Europees niveau mondt een en ander tenslotte uit in de vierde Richtlijn van de EG. In beginsel werd vastgehouden aan het nominalisme (art. 32). Waardering op basis van vervangingswaarde of volgens andere methoden 'ten einde rekening te houden met de inflatie' werden facultatief gesteld (art. 33).

Nederland heeft als enige EG-lidstaat de optie van artikel 33 benut, waardoor het substantialisme facultatief in de wet is gekomen. Over het belang en de effectiviteit van de vormgeving van het substantialisme in de Nederlandse wetgeving wordt verschillend gedacht. De MvT maakt gewag van de 'uiterst belangrijke plaats, die de theorie van de vervangingswaarde in Nederland heeft'; IJsselmuiden (1985) stelt daarentegen, dat de bepaling van vervangingswaarde zich nauwelijks verheft boven het niveau van de overbodige tautologieën. Het beeld dat de praktijk biedt is niet anders. Bij een onderzoek van het economisch instituut van de Rijksuniversiteit Utrecht (1975) bleek, dat 38 van de 50 onderzochte ondernemingen (76%) zich 'nog!' volledig baseerde op de historische kostprijs. Sedertdien is het gebruik van actuele-waardesystemen alleen maar minder geworden. Slechts 345 van de 3016 (11,4%) van de door het CBS in het kader van de Statistiek Financiën van Ondernemingen 1986 ondervraagde 'grote' (balanstotaal meer dan 10 mln) ondernemingen bleken zich ten aanzien van hun waarde-

ringsgrondslag te bedienen van een actuele-waarde systeem. In 1989 waren er dat nog maar 317 van de 3144 (10,1%).

Zelfs bij ter beurze genoteerde, in het algemeen grote ondernemingen is het zelden het geval dat zij uitsluitend informatie verstrekken op basis van actuele waarden.⁵

Zou men eventueel nog kunnen volhouden, dat de actuele-waardesystemen als theoretische concept nog bestaan, in de bedrijfseconomische praktijk leiden zij een kwakkelend bestaan.

2.2 Het belastingrecht

Omdat men in de bedrijfseconomie met name geïnteresseerd is in het 'going concern', staat de jaarlijkse winstbepaling centraal. In het belastingrecht daarentegen is de totale winst het uitgangspunt (art. 7 Wet IB 1964); de jaarwinsten, die bepaald worden volgens goed koopmansgebruik, zijn daarvan afgeleid (art. 9).

Het denken over inflatieneutrale belastingheffing is pas na 1960 op gang gekomen. Van belang voor deze ontwikkeling is dat de Hoge Raad in de jaren vijftig had geoordeeld dat LIFO en het ijzeren-voorraadstelsel in overeenstemming waren met goed koopmansgebruik. Beide stelsels zijn vormen van substantialisme in de fiscale jaarwinstbepaling. Voortbordurend op deze jurisprudentie pleitte de Commissie Tinbergen (1960) ten aanzien van de bedrijfsmiddelen voor jaarlijkse afschrijvingen op basis van de vervangingswaarde. In deze sfeer, waarin het realisme geen serieuze optie was, is de Wet inkomstenbelasting 1964 tot stand gekomen. Het komt mij voor dat de beperking van de keuzemogelijkheden een belangrijke reden is waarom uiteindelijk het nominalisme onverkort is gehandhaafd, ook in de totale-winstbepaling. Dat de afschrijving op bedrijfsmiddelen op basis van historische kostprijs dient plaats te vinden, ligt verankerd in artikel 10 Wet IB 1964.

Onder meer door een artikelenreeks van Gubbi (1968) en het rapport van de Commissie Eizenga (1977) wordt de weg gebaad voor het *Hofstra-rapport* (Hofstra, 1978). Hofstra kiest voor het realisme in zowel de totale winst als in de jaarwinst. Het systeem-Hofstra is een van de te behandelen stelsels. Mede als gevolg van de spoedig daarna intredende daling van de inflatie verdween het rapport-

Hofstra echter in de bureaulade en koos de regering voor een vervangende maatregel in de vorm van de vermogensaftrek, die momenteel in de inkomstenbelasting nog 1% bedraagt (en de inmiddels alweer afgeschafte voorraadaftrek).

Na Hofstra is het lang stil geweest op het terrein van de inflatieneutrale belastingheffing. Dit jaar verscheen echter in Europees verband het rapport van de Commissie Ruding (Ruding, 1992).

3 Verhouding bedrijfseconomische en fiscale winst

In de verhouding tussen de bedrijfseconomische en fiscale winstbepaling, gaat het om de jaarwinst. De betekenis van het totale-winstbegrip is beperkt tot het fiscale.

Tot WO II sloot de fiscus aan bij de commerciële administratie. Na de oorlog heeft de fiscale winstbepaling zich losgeweekt van de bedrijfseconomische en is een min of meer parallelle ontwikkeling gaan doorlopen.⁶ Een dergelijke losse band tussen beide winstbegrippen heeft ook de voorkeur van de OECD (1987b). Ik kan me zelfs niet aan de indruk onttrekken dat het primaat bij de fiscale jaarwinstbepaling is komen te liggen. Dat steeds meer ondernemingen ervoor kiezen bedrijfsmiddelen te waarderen tegen en af te schrijven op basis van historische kostprijzen wordt naar mijn opvatting mede verklaard uit het feit dat dit fiscaal is voorgeschreven.⁷ Men voelt er weinig voor een niet verplicht ingewikkelder, en dus tot hogere kosten leidend, actuele-waardesysteem te kiezen. Daarentegen heeft men geen moeite met het weliswaar gecompliceerde, maar fiscaal toegestane ijzeren-voorraadstelsel, indien dit tot een de kosten overstijgend belastingvoordeel leidt. Wat daarvan ook moge zijn, ik ben van opvatting dat de belastingwetgever zijn eigen verantwoordelijkheid dient te nemen waar het de inflatieneutrale belastingheffing betreft.

4 Nominalisme, realisme of substantialisme?

Keuze voor het nominalisme betekent dat er bij de winstbepaling geen rekening wordt gehouden met de geldontwaarding. Uit door mij verricht onderzoek blijkt dat door het achterwege blijven van een inflatiecorrectie ondernemingen hetzij benadeeld,

hetzij bevoordeeld worden (Caanen, 1992). Bevoordeeld worden de ondernemingen met een negatief fiscaal eigen vermogen, omdat een consequente toepassing van inflatiecorrecties bij dergelijke ondernemingen tot een winstbijtelling leidt.

Indien men wel rekening wil houden met inflatie, staat men voor de keuze tussen realisme en substantialisme. Hierbij is het onderscheid tussen totale winst en jaarwinst van belang. De combinatie totale winst-substantialisme is niet goed denkbaar, omdat bij het einde van de onderneming handhaving van het goederencomplex zijn zin verliest. In dat geval resteert het realisme.⁸ Voor de jaarwinst zijn realisme, substantialisme of een combinatie mogelijk.⁹

Theoretisch is een structureel substantialisme goed verdedigbaar (Van der Geld, 1988). Hofstra koos voor correctie op basis van de algemene prijsontwikkeling onder handhaving van LIFO en het ijzeren-voorraadstelsel. Persoonlijk ben ik voorstander van realisme in de jaarwinst met gelijktijdige afschaffing van LIFO en het ijzeren-voorraadstelsel. Het grote voordeel hiervan is de eenvoud. Bovendien dient naar mijn opvatting niet alleen van jaar tot jaar het goederenkapitaal gehandhaafd te worden, maar ook de koopkracht van het in de onderneming geïnvesteerde vermogen. Uit cijfers van het CBS blijkt dat het prijsindexcijfer van de gezinsconsumptie sneller stijgt dan de specifieke prijsindexcijfers van de kapitaalgoederen. Dit betekent dat, indien men beide doelstellingen wil verwezenlijken, zal moeten corrigeren met het algemene prijsindexcijfer.

5 De verwerking van de financieringswinst

Ten gevolge van geldontwaarding neemt de reële waarde van schulden af. Het voordeel dat hiermee behaald wordt, wordt aangeduid met het begrip financieringswinst. Binnen het door mij voor de jaarwinst (en totale winst) gekozen realisme kan deze financieringswinst op een drietal manieren verwerkt worden.

Bij de eerste methode worden alle balansposten, dus ook de schulden, afzonderlijk gecorrigeerd met het inflatiepercentage. Op de resultatenrekening verschijnt dus een aparte post financieringswinst. Deze methode noem ik de theoretisch juiste inflatiecorrectie (TIC), omdat aan te tonen is, dat, als alle

posten op balans en resultatenrekening met het inflatie percentage stijgen, ook de *belastinggrondslag* met dit percentage toeneemt. Bij TIC vindt derhalve een *volledige herwaardering* van alle activa plaats.

Bij de tweede methode, die van Hofstra (HOF), vindt herwaardering plaats voorzover er (fiscaal) eigen vermogen is. Dit eigen vermogen wordt volgens een vaste volgorde aan de activa toegerekend. Op deze wijze wordt de financieringswinst indirect verwerkt. Stel, door een tekort aan eigen vermogen (overschot aan vreemd vermogen) wordt een bedrijfsmiddel niet of gedeeltelijk geherwaardeerd, dan betekent dit dat de financieringswinst tot uitdrukking komt in een lagere afschrijving.

De derde methode is de (theoretische) vermogensaftrek (VMA). Deze methode houdt in dat op basis van historische kostprijzen berekende winst gecorrigeerd wordt met een bepaald percentage van het fiscale eigen vermogen. De toevoeging 'theoretisch' staat voor twee dingen: het vermogensaftrekpercentage dient gelijk te zijn aan de jaarinflatie en in geval van negatief fiscaal eigen vermogen dient een bijtelling plaats te vinden. Bij deze methode wordt de financieringswinst als het ware verdisconteerd via het saldo van activa en vreemd vermogen.

TIC, HOF en VMA vormen aldus drie alternatieve – op het realisme gebaseerde – stelsels voor de nominalistische jaarwinstbepaling (WHK).

6 De werking van de alternatieve stelsels

In mijn proefschrift heb ik de werking van de alternatieve stelsels onderzocht aan de hand van een gestandaardiseerde onderneming met aan de actiefzijde: voorraden, afschrijfbaar bedrijfsmiddelen (machines), niet-afschrijfbaar bedrijfsmiddelen (gebouwen) en monetaire activa (kas) en aan de passiefzijde: eigen en vreemd vermogen. In de loop van de tijd wordt de verhouding tussen de reële waarde van de balansposten en de posten op de resultatenrekening gelijk gehouden. De werking van de alternatieve stelsels is onderzocht bij verschillende typen inflatieverloop. Er dient onderscheid gemaakt te worden tussen de *jaarinflatie* en het *inflatieverloop*. Onderscheiden worden: gelijkblijvende, stijgende, dalende en onregelmatige inflatie. Het inflatieverloop

wordt gedefinieerd aan de hand van een voortschrijdend gewogen gemiddelde over een periode van tien jaar.¹⁰

De drie alternatieven leiden meestal tot een lagere belastinggrondslag dan de winstbepaling op basis van historische kostprijzen; onder bepaalde voorwaarden komt een hogere belastinggrondslag tot stand. Deze verschillen druk ik uit in een percentage van het commerciële totale vermogen (dGTV). Analyse leert dat het totale verschil in belastinggrondslag ten opzichte van winstbepaling op basis van historische kostprijzen, gemeten over de totale levensduur van een onderneming van de drie alternatieve stelsels gelijk is, maar dat de *verdeling* van dat verschil *over de afzonderlijke jaren en de eventuele fiscale latentie* verschillend is. Een fiscale latentie is een gevolg van een stille reserve die ontstaat als er een verschil is tussen de fiscale boekwaarde van de activa en de commerciële waarde. Dit betekent dat de totale winst gelijk is, maar dat in de jaarwinsten verschillen optreden.

Indien uitgegaan wordt van het ontbreken van tijdsvoordeel bij belastingplichtigen en fiscus, zullen zij de drie stelsels gelijk waarderen. Indien wel sprake is van tijdsvoordeel, zullen belastingplichtigen de vermogensaftrek het hoogst en de theoretisch juiste inflatiecorrectie het laagst waarderen. Voor de fiscus geldt uiteraard het omgekeerde.

Bij de theoretisch juiste inflatiecorrectie (TIC) vindt een *volledige* herwaardering van de bedrijfsmiddelen plaats. Bij het systeem-Hofstra is er sprake van *geen*, *gedeeltelijke* of *volledige* herwaardering, afhankelijk van de financieringsstructuur. Bij de vermogensaftrek is er *geen* herwaardering (evenals bij de winstbepaling op basis van historische kostprijzen). Een gevolg hiervan is dat bij de vermogensaftrek ten aanzien van de afschrijfbaar en niet-afschrijfbaar bedrijfsmiddelen een *boekwaardewig* ontstaat tussen de commerciële en de fiscale boekwaarde. Bij de vermogensaftrek is deze boekwaardewig maximaal, omdat er in het geheel geen herwaardering plaatsvindt. In samenhang hiermee ontstaat bij de afschrijfbaar bedrijfsmiddelen (machines) een *maximale afschrijvingswig*.

Bij het systeem-Hofstra ontstaan een *maximale boekwaardewig* en een *maximale afschrijvingswig*, wanneer er *geen herwaardering* plaatsvindt. Bij *gedeeltelijke herwaardering* ontstaan een geringere

boekwaardewig en afschrijvingswig; bij *volledige herwaardering* is er noch sprake van een boekwaardewig, noch van een afschrijvingswig.

Bij de theoretisch juiste inflatiecorrectie (TIC) kunnen ook geen boekwaardewig of afschrijvingswig voorkomen, omdat de TIC-boekwaarden gelijk zijn aan de commerciële boekwaarden, aangezien verondersteld wordt dat de commerciële waarde jaarlijks met het inflatiepercentage stijgt.

Het systeem-Hofstra neemt dus een *tussenpositie* in: afhankelijk van de financieringsstructuur heeft het soms grotere overeenkomsten met de vermogensaftrek, soms heeft het een eigen verloop en soms heeft het grotere overeenkomsten met de theoretisch juiste inflatiecorrectie.

In Grafiek 1 wordt voor een *bepaald jaar* het verband tussen de financieringsstructuur, uitgedrukt door middel van de commerciële solvabiliteit (ratio) en het verschil in belastinggrondslag van de drie alternatieve stelsels ten opzichte van winstbepaling op basis van historische kostprijzen (in procenten van het totale commerciële vermogen, in termen van voordeel voor belastingplichtige), symbool dGTV, weergegeven, voor *stijgende* inflatie.

Voor het gemak gebruik makend van de afkortingen, die ik hier nog eens zal herhalen:

TIC = de theoretisch juiste inflatiecorrectie;

HOF = het systeem-Hofstra;

VMA = de vermogensaftrek en

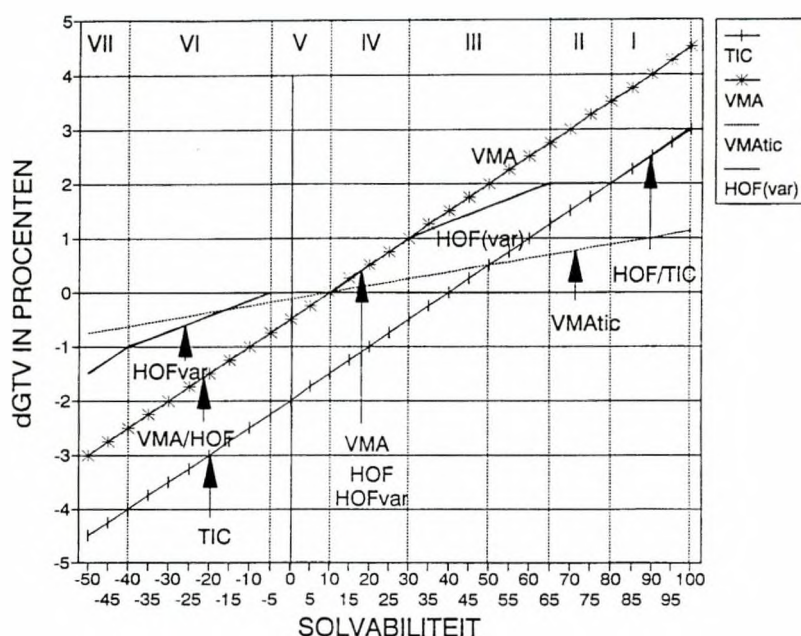
WHK = de winstbepaling op basis van historische kostprijzen,

kunnen de volgende waarnemingen worden gedaan:

1 Bij TIC en VMA wordt het verband gevormd door twee stijgende evenwijdige lijnen. De richtingscoëfficiënt van beide lijnen is uitsluitend afhankelijk van het inflatiepercentage van het onderhavige jaar. Dientengevolge neemt het verschil in belastinggrondslag toe met toenemende solvabiliteit, indien er sprake is van *positieve* inflatie. In geval van *negatieve* inflatie (deflatie) dalen de lijnen. De scherpte van de hoek waaronder beide lijnen stijgen of dalen is afhankelijk van de absolute hoogte van de jaar-inflatie.

2 Bij stijgende inflatie ligt de VMA-lijn boven de TIC-lijn. Dit betekent dat bij elke solvabiliteit de inflatiecorrectie van VMA groter is. Bij dalende inflatie ligt de VMA-lijn eronder, dan is de inflatiecorrectie van TIC groter.

Grafiek 1: Het verschil in belastinggrondslag in procenten van het totale commerciële vermogen (dGTV) voor de theoretisch juiste inflatiecorrectie (TIC), de vermogensaftrek (VMA), de variant op de vermogensaftrek (VMA_{TIC}) en (de variant op) het systeem-Hofstra (HOF_{VAR}); stijgende inflatie

3 Het absolute verschil tussen VMA en TIC is bij elke solvabiliteit evengroot. Dit betekent dat dit verschil *onafhankelijk* is van de solvabiliteit. In kwantitatieve zin blijkt het absolute verschil afhankelijk van het aandeel van de bedrijfsmiddelen in het balans totaal, de jaarinflatie en het voorafgaande inflatieverloop. Het gelijkblijvende absolute verschil tussen VMA en TIC in combinatie met de stijgende verschillen ten opzichte van WHK in geval van (positieve) inflatie heeft tot gevolg dat de relatieve verschillen tussen VMA en TIC kleiner worden naarmate de solvabiliteit stijgt, met andere woorden, de implicaties van de alternatieve-stelselkeuze zijn het grootst bij een lage solvabiliteit. In geval van deflatie geldt het omgekeerde.

4 De snijpunten van de TIC- en VMA-lijn met de horizontale as geven die commerciële solvabiliteiten aan waarbij het verschil in belastinggrondslag met WHK nihil is. Bij een lagere solvabiliteit komt een hogere belastinggrondslag dan bij WHK tot stand.

Het snijpunt van de VMA-lijn ligt zowel bij stijgende als dalende inflatie rechts van de verticale as. Dit betekent dat bij een bepaalde positieve commerciële solvabiliteit het fiscale eigen vermogen 0 is. De hoogte van de solvabiliteit waarbij dit het geval is, is afhankelijk van het aandeel in het balans totaal en van de maximale boekwaardewig van de bedrijfsmiddelen.

Bij stijgende inflatie snijdt de TIC-lijn de horizontale as rechts van de VMA-lijn, dit wil zeggen dat bij TIC reeds bij een hogere commerciële solvabiliteit een hogere belastinggrondslag dan bij WHK resulteert. Dit is een gevolg van de onmiddellijke bijtelling van de financieringswinst op basis van de jaarinflatie. Daartegenover ligt het snijpunt bij dalende inflatie links van het VMA-snijpunt, meestal zelfs pas links van de verticale as, met andere woorden bij een negatief eigen vermogen. De solvabiliteit waarbij de VMA-lijn de horizontale as snijdt, is uitsluitend afhankelijk van het voorafgaande inflatieverloop, niet van de jaarinflatie. Het snijpunt van de TIC-lijn is wel afhankelijk van de jaarinflatie. Dit betekent dat TIC heftig reageert op een wijziging van het inflatieverloop: in geval van stijgende inflatie is er zeer snel sprake van een bijtelling ten opzichte van WHK, in geval van dalende inflatie pas zeer laat.

5 Bij HOF is het verband tussen de solvabiliteit en het verschil in belastinggrondslag geen rechte lijn,

maar wordt gevormd door een aantal lijnstukken. Bij de negatieve en lage positieve solvabiliteiten valt HOF samen met VMA, in het middenstuk 'steekt' HOF 'over' naar TIC, bij de hoge solvabiliteiten volgt HOF de TIC-lijn. In dit speciale 'gedrag' van HOF heb ik aanleiding gevonden een aantal 'trajecten' te onderscheiden. Er is één traject per groep activa plus één traject voor het negatieve fiscale eigen vermogen. Deze trajecten hangen samen met de verplichte toerekeningsvolgorde van het fiscale eigen vermogen aan de activa volgens Hofstra¹¹; hoe meer groepen activa, des te meer trajecten; in dit geval zijn het er vijf:

het kastraject (I)¹², het gebouwentraject (II), het machinetraject (III), het voorraadtraject (IV) en het negatieve-eigen-vermogen-traject (V tot en met VII). Op het gebouwentraject loopt de HOF-lijn horizontaal, in tegenstelling tot de VMA- en TIC-lijn, die doorstijgen. Dit horizontale verloop betekent dat het verschil in jaarwinst niet wijzigt bij toenemende solvabiliteit; wel vindt er een verdergaande herwaardering van de gebouwen plaats, waardoor de fiscale latentie afneemt. Op het gebouwentraject kan een bezwaar van de vermogensaftrek waargenomen worden. In vergelijking met de theoretisch juiste inflatiecorrectie en het systeem-Hofstra vindt een *volledige uitruil* plaats van de inflatiecorrectie tussen de jaarwinsten en de fiscale latentie: bij de vermogensaftrek wordt de volledige inflatiecorrectie gegeven in de jaarlijkse belastinggrondslag, terwijl bij HOF en TIC de inflatiecorrectie verleend wordt door middel van een verlaging van de fiscale latentie via een herwaardering van de gebouwen. Voor de aftrek is geen aanleiding omdat de gebouwen geen voor de jaarlijkse resultatenrekening te corrigeren kostenpost als de afschrijvingskosten met zich mee brengen.

Naast het bezwaar van de vermogensaftrek kan op het gebouwentraject ook een groot bezwaar van de theoretisch juiste inflatiecorrectie waargenomen worden, dat vooral bij stijgende inflatie aan het licht treedt. De TIC-lijn snijdt de horizontale as reeds bij een relatief hoge solvabiliteit, met andere woorden er is al zeer snel sprake van een bijtelling in vergelijking met de winstbepaling op basis van historische kostprijzen, met de daarbij behorende mogelijke liquiditeitsproblemen. Dit effect is als volgt te verklaren. De gebouwen worden bij TIC volledig geherwaardeerd. Dit wil zeggen dat de inflatiecorrectie ver-

leend wordt in de fiscale latentie, onafhankelijk van het soort vermogen (eigen of vreemd) waarmee ze gefinancierd zijn. Echter, indien we voor TIC even de verplichte toerekeningsvolgorde van Hofstra fingeren, dan leidt verdergaande financiering van de gebouwen met vreemd vermogen (op de lijn gaan we dus van hoge naar lage solvabiliteit) tot onmiddellijke bijtelling van extra financieringswinst bij de jaarwinsten. Het moge duidelijk zijn dat de bezwaren van VMA en TIC elkaars spiegelbeeld zijn. Het systeem-Hofstra ondervangt beide bezwaren op fraaie wijze, door ervoor te zorgen dat in geval van hoge solvabiliteiten de te hoge jaarwinstcorrecties van de vermogensaftrek niet verleend wordt en dat (gaande van hoge naar lage solvabiliteit) op het gebouwentraject en het machinetraject door ten koste van de fiscale latentie toenemend te hoge jaarwinstcorrecties toe te staan, overgestoken wordt naar de vermogensaftrek, om op deze wijze een zeer snelle bijtelling in de jaarwinsten te voorkomen.

7 Twee varianten

In het voorgaande is gebleken, dat de verschillen tussen de stelsels gemeten worden in verschillen in belastinggrondslag van de alternatieve inflatiecorrectiestelsels ten opzichte van de winstbepaling op basis van historische kostprijzen (WHK), uitgedrukt in een percentage van het commerciële totale vermogen (dGTV). Een hogere belastinggrondslag leidt tot een lagere belastingheffing. Dienovereenkomstig stijgt de rentabiliteit van het eigen vermogen ná belastingen (REV). Bij een hogere belastinggrondslag geldt uiteraard het omgekeerde.

Voor een individuele onderneming zijn van belang: a de solvabiliteit. Naarmate deze hoger is, is het verschil in belastinggrondslag groter en wordt REV met een groter aantal procentpunten verhoogd (een correctere formulering is dat voorkomen wordt dat REV met een groter aantal procentpunten wordt verlaagd door het niet verlenen van inflatiecorrectie). Naarmate de solvabiliteit lager is, maakt het meer uit voor welk inflatiecorrectiestelsel gekozen wordt, omdat de relatieve verschillen in belastinggrondslag groter zijn. Bij ondernemingen met een lage of negatieve solvabiliteit dient vervolgens ook te worden nagegaan of het fiscale eigen vermogen negatief is,

omdat dit in het algemeen leidt tot een bijtelling in vergelijking met winstbepaling op basis van historische kostprijzen.

b de rentabiliteit van het commerciële eigen vermogen ná belastingen (REV). Naarmate deze lager is hebben ondernemingen met positief eigen vermogen meer last van het niet krijgen van de inflatiecorrectie; naar verhouding gaat meer REV verloren. Voor ondernemingen met negatief fiscaal eigen vermogen zal de bijtelling ingrijpender zijn, naarmate de REV lager is, omdat door de toepassing van de inflatiecorrectie naar verhouding meer REV verloren gaat.

Uit CBS-gevens (Statistiek Financiën van Ondernemingen, diverse jaren) blijkt een grote spreiding over het totaal der ondernemingen van zowel solvabiliteit als rentabiliteit. Het aandeel ondernemingen met negatief *fiscaal* eigen vermogen (na aftrek van deelnemingen) kan voor het jaar 1984 worden geschat op 22,2%. Het percentage met een negatief *commercieel* eigen vermogen bedroeg voor 1984: 3,6%. Het verschil tussen het aandeel negatief fiscaal en commercieel eigen vermogen is groot, maar verklaarbaar: in geval van positief commercieel eigen vermogen kan zeer wel negatief fiscaal eigen vermogen ontstaan.

Er is een groep ondernemingen, waarbij het negatieve fiscale eigen vermogen gepaard gaat met een lage rentabiliteit van het commerciële eigen vermogen.¹³ Deze ondernemingen kunnen door toepassing van een inflatiecorrectiestelsel liquiditeitsproblemen krijgen, omdat ze in vergelijking met winstbepaling op basis van historische kostprijzen méér belasting moeten betalen. Met name voor deze ondernemingen is het van belang welk inflatiecorrectiestelsel toegepast gaat worden. Mede met het oog op dit type ondernemingen, heb ik twee inflatiecorrectiestelsels ontwikkeld die het mogelijk maken deze te ontzien, zonder dat een consequente toepassing van inflatiecorrectie veel geweld wordt aangedaan. Het ene stelsel is een variant op het systeem-Hofstra, waarvan de essentie is dat de verhoging van de belastinggrondslag wordt verlegd van de jaarwinsten naar de fiscale latentie. Het andere stelsel is een systeem met een vermogensaftrek (en -bijtelling), waarmee de uitkomsten van de theoretisch juiste inflatiecorrectie (TIC) benaderd worden.

Bij een eventuele keuze uit inflatiecorrectiestelsels voor praktische toepassing zullen *eenvouds*-, *rechtvaardigheids*- en *verstoring*aspecten tegen elkaar afgewogen moeten worden. Verstoring van het economische proces kan optreden als levensvatbare ondernemingen geconfronteerd worden met extra liquiditeitsproblemen ten gevolge van een hogere belastinggrondslag dan bij winstbepaling op basis van historische kostprijzen. Dit effect treedt bij de theoretisch juiste inflatiecorrectie bij een snel stijgende inflatie al bij een betrekkelijk hoge solvabiliteit op als gevolg van de aan de jaarinflatie gekoppelde bijtelling van de financieringswinst over het vreemde vermogen. De toepassing van dit stelsel is hierdoor bezwaarlijk.

De vermogensaftrek heeft als groot voordeel dat hij eenvoudig toepasbaar is. Als nadeel staat daar tegenover dat vooral in geval van stijgende inflatie en relatief veel niet-afschrijfbaar bedrijfsmiddelen, de afwijking in de jaarwinsten van de theoretisch juiste inflatiecorrectie (de norm) erg groot wordt ten gevolge van de uitruil tussen de jaarwinsten en de fiscale latentie. Een ander nadeel, dat de vermogensaftrek gemeen heeft met het oorspronkelijke systeem-Hofstra, is dat in geval van negatief fiscaal eigen vermogen een onmiddellijke bijtelling dient plaats te vinden. Deze bijtelling is bezwaarlijk voor ondernemingen die een negatief fiscaal eigen vermogen koppelen aan een slechte winstgevendheid. De ondernemingen kunnen ontzien worden door de bijtellingen voor de jaarwinsten voor een groot deel of zelfs geheel te transformeren in een hogere fiscale latentie. Deze wenselijke uitruil (in tegenstelling tot de minder wenselijke op de bedrijfsmiddelentracten in geval van hoge solvabiliteit) tussen jaarwinsten en fiscale latentie kan bewerkstelligd worden door middel van (gedeeltelijke) afwaardering van de bedrijfsmiddelen. Hiertoe wordt het negatieve fiscale eigen vermogen (of beter gezegd het surplus aan vreemd vermogen) toegerekend aan de groepen activa in een volgorde die het spiegelbeeld is van de door Hofstra gehanteerde toerekeningsvolgorde in geval van een monetair tekort (voorraad-, machine- en gebouwentraject). Het negatieve fiscaal eigen vermogen wordt achtereenvolgens toegerekend aan de gebouwen, de machines en de voorraden. In plaats van één negatief-eigen-vermogenstraject ontstaan er nu drie: het negatieve gebouwentraject (V); het ne-

gatieve machinentraject (VI) en het negatieve voorraadtraject (VII).

Een groot voordeel van het systeem-Hofstra, dat nog vergroot wordt door de variant op de negatieve-eigen-vermogenentracten, is het effect dat ik aanduid als de '*dempende werking*': op het kastraject volgt HOF de TIC-lijn, waardoor wordt voorkomen dat bij een hoge solvabiliteit (en veelal een hogere rentabiliteit) de minder wenselijke uitruil van voordeel in de fiscale latentie tegen voordelen in de jaarwinsten plaatsvindt, op het gebouwentraject steekt HOF over naar VMA, waardoor weliswaar het verschil met de theoretisch juiste inflatiecorrectie (TIC) groter wordt, maar waardoor ook voorkomen wordt dat de ondernemingen in geval van stijgende inflatie reeds bij een hoge solvabiliteit met een bijtelling te maken krijgen. Het gevolg hiervan is wel dat de vermogensaftrek en het systeem-Hofstra in geval van stijgende inflatie te hoge jaarcorrecties laten zien; er vindt echter 'teruggave' plaats als de inflatie gaat dalen en/of door middel van de fiscale latentie. Op het negatieve gebouwentraject volgt de variant van het systeem-Hofstra (HOF_{VAR}) niet langer de vermogensaftrek (en het oorspronkelijke systeem-Hofstra). Op dit traject vindt in het geheel geen bijtelling plaats, omdat deze *volledig* vervangen wordt door een hogere fiscale latentie ten gevolge van de afwaardering (de boekwaarde komt hierdoor *beneden* de WHK-boekwaarde). Op het negatieve machinentraject vindt een gedeeltelijke uitruil plaats tussen bijtellingen en een hogere latentie. Pas op het negatieve voorraadtraject wordt volledig bijgeteld. Voor de praktijk is dit echter nauwelijks relevant, omdat ondernemingen met zo'n hoog negatief fiscaal eigen vermogen zeldzaam zullen zijn.

Als nadelen van de variant op het systeem-Hofstra zouden aangemerkt kunnen worden, dat het systeem niet eenvoudig is en dat er fiscale boekwaarden ontstaan die zowel kunnen afwijken van de boekwaarden gebaseerd op historische prijzen als van de boekwaarden gebaseerd op actuele prijzen. Een combinatie van relatieve eenvoud, '*dempende werking*' en ontzien van ondernemingen met lage solvabiliteit, kan bewerkstelligd worden door toepassing van een alternatieve vermogensaftrek, waarmee de resultaten van de theoretisch juiste inflatiecorrectie benaderd kunnen worden (vandaar de

aanduiding: VMA_{TIC} zie Grafiek 1). Het systeem is als volgt: bij een 'representatieve' solvabiliteit (bijvoorbeeld de gemiddelde solvabiliteit), wordt door gelijkstelling van de jaarwinstcorrectie bij de theoretisch juiste inflatiecorrectie en de vermogensaftrek een VMA_{TIC} -percentage gevonden, dat in geval van stijgende inflatie lager en in geval van dalende inflatie hoger is dan het inflatiepercentage. De boekwaarde van de bedrijfsmiddelen blijft gelijk aan de VMA-(dus de WHK-)boekwaarde. Omdat bij TIC geen fiscale latentie ontstaat, zal deze boekwaarde bij vervreemding of liquidatie gecorrigeerd dienen te worden met de gecumuleerde inflatie uit de daaraan sinds de aanschaf voorafgegane jaren. De totale winstcorrectie (die bij VMA, HOF en TIC gelijk is) is alleen correct voor ondernemingen met de 'representatieve' solvabiliteit. Ondernemingen met een lagere solvabiliteit krijgen te veel inflatiecorrectie, ondernemingen met een hogere solvabiliteit te weinig. Het is ook denkbaar te werken met tabellen waarin vermogensaftrekpercentages voor een aantal solvabiliteitsklassen worden opgenomen.

8 Conclusie

In de bedrijfseconomie heerst weinig overeenstemming over de wijze waarop in de winstbepaling rekening dient te worden gehouden met inflatie. De belastingwetgever dient in deze zijn eigen verantwoordelijkheid te nemen. Mede om redenen van eenvoud verdient het realisme de voorkeur. Er zijn meerdere systemen beschikbaar, die verschillen in de wijze waarop de financieringswinst verwerkt wordt. Bij een keuze uit de alternatieve stelsels dient rekening gehouden te worden met rechtvaardigheids-, eenvouds- en verstoringsaspecten. Door de twee varianten worden de ondernemingen met een lage solvabiliteit en een geringe winstgevendheid gespaard.

Literatuur

- Bakker, O. (1947), *Bedrijfshuishoudkunde*, deel III.
 Burgert, R. (1967), Bedrijfseconomisch aanvaardbare grondslagen voor de gepubliceerde jaarrekening. Preadvies voor de Accountantsdag 1967 van het NIVRA, gepubliceerd als bijlage bij 'de Accountant' nr. 4.

- Burgert, R. (1976), Ontwikkelingen in inflation accounting, MAB juli/augustus.
 Caanen, J. Ch. (1992), *Inflatie en het fiscale winstbegrip*, Academisch proefschrift, Tilburg.
 Centraal Bureau voor de Statistiek (1981), *Statistiek financiën van ondernemingen 1985*, Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage.
 Centraal Bureau voor de Statistiek (1987), *Bijdragen tot de statistieken betreffende de kapitaalgoederenvoorraad 1986*, Staatsuitgeverij.
 Commissie Eizenga (1977), *Inflatie en belastingheffing (1) en (2)*, Geschriften 145 en 146 van de Vereniging voor Belastingwetenschap, Kluwer, Deventer.
 Commissie Tinbergen (1960), *Rapport van de Commissie ter bestudering van de mogelijkheden van toepassing van substantialistische winstopvattingen op het fiscale terrein* (+ stenografisch verslag van de bespreking in de vergadering van 25 maart 1961), Geschriften van de Vereniging voor Belastingwetenschap nrs. 103 en 105, Alphen a/d Rijn, 1960-1961.
 EC (1992), *Conclusions and Recommendations of the Committee of Independent Experts on Company Taxation*, Brussels/Luxembourg.
 Economisch Instituut van de Rijksuniversiteit Utrecht (1975), *Vijftig jaarverslagen. Gewogen en te licht bevonden!*, Utrecht.
 Geld, J.A.G. van der (1988), Het Hofstra-rapport uit de bureau-la?, in: *Van Dijk Bundel*, Deventer.
 Gubbi, F.Th. (1968), Naar een realistisch fiscaal winstbegrip, M.B.B., nrs. 2 t/m 6.
 Hofstra, H.J. (1978), *Inflatieneutrale belastingheffing*, rapport uitgebracht aan de minister van Financiën, dec. 1977, Staatsuitgeverij.
 IJsselmuiden, Th. S. (1985), Grondslagen van winstberekening naar burgerlijk en belastingrecht, M.B.B. no. 1.
 Kreiken, J. (1957), *Objectieve winstberekening*, Haarlem.
 Mey, J.L. (1948), *Beschouwingen over aard en omvang van de winst*, Delwel, 's-Gravenhage.
 OECD (1987a), Measurement of profits in an inflationary environment, in: *Taxation in developed countries*, Paris.
 OECD (1987b), The relationship between taxation and financial reporting, *Accounting Standards Harmonization*, no. 3, Paris.
 Pruyt, B. (1954), Subjectieve schattingen en beleidselementen bij winstbepaling en winstbestemming, Diesrede N.E.H. 1954, *Jaarboek N.E.H. 1953-1954*.
 Schmalenbach, E. (1919), *Grundlagen dynamischer Bilanzlehre*.
 Schmidt, F. (1929), *Die organische Tageswertbilanz*, Gloeckner, Leipzig, herdruk 1951.
 Schroeffer, H.J. van der (1974), *Bedrijfseconomische grondslagen van de winstbepaling*, Kosmos, Amsterdam.
 Straaten, H.C. van (1957), *Inhoud en grenzen van het winstbegrip*, Stenfert Kroese, Leiden.

Noten

- 1 In vergelijking met bijvoorbeeld de periode 1984-1990, waarin het percentage niet boven de 2,5 uitkwam is dit aanzienlijk, de vergelijking met de periode 1972-1976, met prijsstijgingen die ruimschoots boven de 8% uitgingen, valt gunstig uit.
 2 In de periode 1970-1987 was voor de OECD 1974 het jaar met de hoogste inflatie (14,1%). Volgens de catalogus van de bibliotheek van de Katholieke Universiteit Brabant was 1975 het top-

jaar met 37 boeken met inflatie/inflation in de titel. Het laagste inflatiepercentage werd gemeten in 1986 (2,6%), waarna het aantal titels in 1987 een dieptepunt bereikte (3).

3 In de Angelsaksische literatuur spreekt men over 'general price level accounting', 'current/general purchasing power accounting', 'adjusted historical cost system' of 'constant/common dollar accounting'.

4 In de Angelsaksische literatuur spreekt men van 'current cost accounting' of 'current value accounting'.

5 Uit het Onderzoek Jaarverslaggeving 1986 van het NIVRA blijkt dat van de 120 onderzochte ondernemingen er 4 voor zowel de materiële vaste activa als de voorraden actuele waarden voor de balanswaardering en voor de resultaatbepaling hanteren. 61 ondernemingen gebruiken voor een deel van de posten actuele waarden, 55 ondernemingen passen uitsluitend verkrijgings- c.q. vervaardigingsprijzen toe. Uit het onderzoek van 1988 blijkt dat 5% van de onderzochte ondernemingen hun activa uitsluitend op actuele waarde waarderen.

6 In 1957 sprak de Hoge Raad zich uit over de relatie tussen goed koopmansgebruik en de bedrijfseconomische opvattingen. De HR achtte een stelsel van winstbepaling in overeenstemming met goed koopmansgebruik, indien het strookt met bedrijfseconomische opvattingen, tenzij hierdoor strijdigheid zou ontstaan met een voorschrift, de strekking of enig beginsel van de toepasselijke belastingwetgeving. Hierdoor begonnen zich de contouren af te tekenen van een autonoom fiscaalrechtelijk winstbegrip.

7 Art. 10, Wet IB 1964.

8 Het huidige fiscale totale-winstbegrip (voor de inkomstenbelas-

ting) zou gekarakteriseerd kunnen worden als nominalistisch met een realistisch trekje, namelijk de vermogensaftrek van 1%.

9 De huidige fiscale jaarwinstbepaling kan gekarakteriseerd worden als nominalistisch met (ad hoc) substantialistische elementen (LIFO, ijzeren-voorraadstelsel) en een realistisch element (de vermogensaftrek).

10 Deze 10 jaar is gekoppeld aan de keuze van een ideaalcomplex van machines met elk een levensduur van 10 jaar. Met dit voortschrijdend gewogen gemiddelde kan onregelmatige inflatie van jaar tot jaar geherdefinieerd worden als een van de drie andere typen inflatieverloop.

11 1) voorraden gewaardeerd volgens het ijzeren-voorraadstelsel of enig lifo-stelsel; 2) andere voorraden; 3) onderhanden werk; 4) bedrijfsmiddelem met een economische levensduur van ten hoogste 10 jaren; 5) bedrijfsmiddelen met een economische levensduur van meer dan 10 jaren; 6) beleggingen; 7) monetaire activa (debiteuren, kas, bank).

12 Het kastraject komt overeen met het 'monetaire overschot' in de Hofstraterminologie: de monetaire passiva (vreemd vermogen) zijn kleiner dan de monetaire activa (kas). Zijn de monetaire passiva groter dan de monetaire activa, dan spreekt Hofstra over een monetair tekort. De overige trajecten in mijn terminologie vormen een onderverdeling van dit monetaire tekort.

13 Een indicatie voor het samengaan van lage rentabiliteit van het eigen vermogen en lage solvabiliteit kan worden gevonden in het feit dat de gemiddelde solvabiliteit van winstgevende ondernemingen (ook in 1987) rond 38% lag en die van verliesgevende ondernemingen rond 16,5%.